

PROF MS MAKHANYA, HLOGO LE MOTLATŠAMOKHANSELIRI

YUNIBESITHI YA AFRIKA BORWA

DITUMIŠO: POLELO YA KGOPOTŠO GO FERENZA ADAMS LE TIRELO

YA UNISA YA GO FA BASADI BAO BA LAEDITŠEGO BOKGONI BJO

BOGOLO MO NGWAGENG DIFOKA

“Diponagalo tšeo di fetotšwego: Basadi nakong ya COVID-19 le ka morago”

21 Agosetose 2020

Molaolalenaneo: Prof S Ngubane-Mokiwa: Mothušamodulasetulo
Kopano ya Basadi ba Unisa

- Ngk Sheila Kumalo, Modulasetulo: Kopano ya Basadi ba Unisa
- Seboledigolo sa rena mesong ye, Prof Lulama Makhubela: SAWID – Mong le Molaodimogolo: Africa Research House
- Brigadier Matshidiso Kgoadi, Tirelo ya Maphodisa ya Afrika Borwa
- Prof Nokuthula Mazibuko, Hlogo: Institute ya Dithuto ka tša Bong
- Ms Claudia Fratini, Leloko la Khuduthamaga: Kopano ya Basadi ba Unisa
- Ms Zanele Meslane, Leloko la Khuduthamaga: Kopano ya Basadi ba Unisa
- Prof M Magano, Leloko la Khuduthamaga: Kopano ya Basadi ba Unisa

- Khuduthamaga le maloko a Kopano ya Basadi ba Unisa
- Bahlomphegi ba rena gape e le bao ba swanelwago ke go rwešwa diala bao maina a bona a šišintšwego le bafenyi ba difoka tša basadi ba Unisa bao ba laeditšego bokgoni bjo bogolo mo ngwageng
- Baeng bao ba tlotlegago le basadi bao ba hlomphegago

Madume go lena ka moka le go Polelo ye ya kgopotšo go Feroza Adams ya ngwaga ka ngwaga le go difoka tša basadi ba Unisa bao ba laeditšego bokgoni bjo bogolo mo ngwageng.

Fela ngwageng wo nneteng re ka se re polelo ye ke *tshepedišo ya tlwaelo*. Go na le diphapang tše pedi tše di lego molaleng. Ya mathomo ke gore re gare ga leuba la COVID-19 leo le hlolago tshenyo ye kgolo gomme ya bobedi e sepelelana le ya mathomo, ka go re bontši bja ditirelo le dikopano tša rena ka moka di ka mokgwa wa *Teams* goba dikopano ka tirišo ya dividio khomphuteng, fao go bago gona bašomimmogo bao ba sa bontšhego difahlego tša bona bao ba timilego diponagatšo tša bona dividiong go boloka datha goba go uta diphiri tše ba sa ratego gore re di bone!

Ke nnete, bjalo ka ge re swarane le leuba le, le nnete ye e hlotšego phetogo ya go šoma re le gae, bophelo bja rena bo fetogile. Dinyakišišo tše ntši tša moragorago di šupa gore le ge mathomong batho ba bantši ba be ba sa rate go šoma ba le gae, setlwaedi bjale se

šupa kgetho ya go šoma ba le gae gomme motho o belaela gore bana ba rena ba tlo boela sekolong, kgopolo ye e tlo gola. Le ge go le bjalo ga ke na nnete ge eba kgetho ye e tšwa go hlwa letšatši ka moka motho a apere dipejama (ke kwele ba bangwe ba maloko a badirišani ba bolela) goba ge eba e no ba fela boiketlo bja go se ikhwetše o le ka gare ga sephethephethe sa dikoloi le dinamelwa – gagolo ka meso ya go tonya kudu.

Eupša ga se ra swanela go ikwa re thobile kgobe ka mootlwa! Ke šetše ke bone palo ye kgolo ya dipego tšeo di šupago gore dikgwebo le diyunibesithi di phethagatša moaparo wa go šoma o le gae – mo gongwe go tiiša monagano le maikutlo tša seprofešenale tša go šoma - eupša motho o belaela gore gape ke go thibela tebelelo ye e sa thabišego ya batho bao ba lebalago gore ba ka go tirišano ya semmušo, ba sa lemoge ditšeadiswantšho tša dividio tša bona. Gabotsebotse, ke nagana gore ke ditiragalo tše tšeo di re rutago gore re time ditšeadiswantšho tša rena ka bjako! Le ge go le ka tsela yeo, ke tshepa gore ka moka ga lena le apere ka mokgwa wa go swana le ge nkabe e le moletlo wa rena wa go ba le ditiragalo tša boithabišo/dijo tša mosegare.

Go boela go morero wa rena, ke monyetla go nna go tumiša bao maina a bona a šišintšwego le bafenyi ba difoka tša basadi ba Unisa bao ba laeditšego bokgoni bjo bogolo mo ngwageng. Fela bašomimmogo

pele ke dira bjalo, ka bokopana ereng ke hlagiše dikutollo tše tharo tše di tšweletšego nakong ye ya COVID-19 tše di bontšhitšego bokgoni bja basadi bjoo seemo sa go iletšwa go tšwa magaeng le dikgatelelo tše di sepelelanago le tšona ka bobedi di matlafaditšwego, le dikgatelelo tše di fetšago maatla tše basadi ba tšwelago pele go lebana le tšona. Ke tlo bolela ka bokopana.

Sa mathomo, ke seo mang le mang a se tsebage bjale gore dinaga tše di nago le basadi bao e lego dihlogo tša mmušo di dirile bokaone nakong ya leuba le. Germany, Taiwan, Finland, New Zealand. Iceland, Norway le Denmark ka mokgwa wo o rileng di gatetše pele nakong ya leuba le ka boitshepo bjo bogolo seemong se boima ka mekgwa ya maleba ya tharollo ya mathata le dithulano tše nnyane tše di sa tšweletšwego nyanyeng le ditsenelelano ka ditabana tša dipolotiki tše di sa thabišego tše di diregago kae le kae. Ka lebaka la eng? Ba beile badudi ba bona pele gomme bona ba ipea boemong bja bobedi – gape badudi ba bona gape mafelelong, ditšhaba le diekonomi tša bona di bunne dipoelo tše thabišago. Na ga se seo gabotsebotse baetapele ba swanetšego go se dira? Go direla batho? Le ge ba bangwe ba ka ganela gore go bonolo go basadi ka lebaka la semelo sa bona sa tlhago sa go hlokomela le go šireletša, ke rata go fetola seo ka go re go ba hlogo ya naga ga go ye ka bong bjo itšeng ge go tla go tharollo ya ditlhohlo. Dikgatelelo di a swana le dilo tše batho ba nago le tokelo go tšona di a swana. Ke rata go hlagiša gore basadi ba na le kwešišo go fetiša gape megopolo ya bona e dula e le go dinyakwa tša batho ba bona, letšhogo la go ka se atlege le dinyako tše batho ba nago le tokelo go tšona tša ngwagakgolo wa bo21 pele menagano ya bona e ba go maitekelo a kgoketšo go laetša maatla a bona le go ikgobokeletša dintlha.

Sa bobedi, gape e le seo seboledi sa rena sa letšatši se šetšego se se hlagišitše. Leuba la COVID-19 le mpefaditše boemo bjo bobbe bja bošoro go bong bjo itšeng le go bana bjoo bo diragalago ka boati setšhabeng sa rena le ditšhabeng tše ntši lefaseng ka bophara. Boemo bja polao ya basadi le basetsana le polao ya masea bo hlatlogile kudu nkgokolofaseng le ka go Afrika Borwa ka bobedi ka ge basadi le bana ba le ka gare ga gape ba tšwela pele go ba go dikemo tša go iletšwa go tšwa ka magaeng. Ga ke na bonnete bja ge e ka ba e le gore ga re kwe selo ka ga ditiragalo tše di garošago matswalo tšeo di diregago ka mehla, eupša re no nyaka ditsela le mekgwa tša go fetola mekgwa ya go nagana le mabaka tšeo di bontšhago boitshwaro bjo.

Gabotsebotse, ke ka seemo se sa monaganong seo se sa kgodišego gore bjalo ka yunibesithi re ikgafetše go hloma *Division for Gender Equality* Ofising ya Hlogo le Motlatšamokhanseliri ((VC) wa Unisa. Lefelo la karolo ofising ya ka le dirilwe ka maikemišetšo. Le thuša go romela molaetša wo o kwagalago wa go re re ikemišeditše go lwantšha bohloko bja bošoro go bong bjo itšeng le kgatelelo kgahlanong le basadi ka mekgwa ka moka ya yona. Ka yona nako yeo re feleletšago Molaotshepetšo wa Kganetšo go Tlaišo ya Bong bjo itšeng, re lekola melaotshepetšo ka moka ya institušene, ka kgopolo ya go dira melaotshepetšo ye e kwešišegago gape e akaretšago mahlakore ka moka yeo e ka re kgontšhago go lwantšha thwii le gore mafelelong re tumola mohuta ofe goba ofe wa bošoro go bong bjo itšeng ka medu.

Fela re a tseba gore melaotshepetšo ntle le popego ye e kgethilwego ga e hlaloše selo. Karolo ye, yeo e tlo dirago gore go dirwe dinyakišišo, thekgo ya molaotshepetšo, maitekelo a go šireletša batšwasehlabele le go ba fa dikeletšo, e tlo šoma mmogo le Khomišene ya Tekatekano ya Bong. Ke seo re se hutšago gore ditsenelelano tše di tlo fa tlhalošo ye e kwešišegago ye e ka dirišwago le go laetšwa go boikgafo bja rena bja go lwa kgahlanong le bošoro go bong bjo itšeng.

Ke rata go tutuetaša gagolo Kopano ya Basadi, go thekga karolo ye le go iša mošomo wa yona pelong ya yona. Ke tshepo ya ka gore bjalo ka yunibesithi re tlo bontšha, ka mantšu le mediro, gore re badiredi ba go hlola phetogo ge go etla go bohloko bja bošoro go bong bjo itšeng.

Sa boraro gape e le sa mafelelo bašomimmogo, re a tseba gore seemo sa go iletšwa go tšwa ka magaeng se bile boima kudu go basadi go fetiša go rena banna, gape gagolo bao ba lego ka go tša thuto (ditirelo tše di tsenelelanago le badirelwa thwii). Ga se fela gore ba be ba swanela go ruta baithuti ba bona ba le gae, ba dira dinyakišišo tša bona, ba hlokomela malapa a bona ntle le mekgwa ya tlwaelo ya thekgo, ba netefatša gore bana bao e lego ba bona ba rutwa ka tshwanelo le go hlokomela go phela ka boiketlo ga bona, eupša ba be swanela go dira bjalo e le batswadi bao ba se nago balekani, mola ba bangwe ba be ba kgonthiša gore batswadi ba bona le bona ga ba

hlokomologwe. Lehono ke rata go hlompha mosadi yo mongwe le yo mongwe yo a fago nako ya gagwe go go raloka ditema tše fapanego tše – gomme a dule a itekanetše monaganong. Ka go fa tlhompho yeo go na le nnete ya gore ke basadi ba lefase la rena bao ba dirago gore maotwana a dule a tšetšwe oli le go tšwela pele go sepela.

Basadi ba Unisa, ke nako ka mo go sa belaetšego go ikgafa ka boswa ka boikemišetšo bjo bogolo go aga diphihlelelo tše makatšang le boineelo bja bommagorena ba mogwanto wa 1956, le go etšiša ditiro le boikgafo tša Feroza Adams wa diponagalo tše makatšang. Lehono, kgwedding ye, re a ba tlotla, gape re amogela gore bjalo ke sebaka sa rena go fa kabelo ya rena – go basadi le go setšhaba sa Afrika (Borwa). O tla swanela go šoma ka maatla go tšwelela dinakong tše boima tše – bjalo ka ge bokoko ‘ago, bommago le boresi’ago ba dirile pele – gomme, go laola boikemišetšo ka seboka le wena ka noši, betla bokamoso bja gago – go na le goba go se na banna bao ba kgethago go phela ka mogopolo wa go ipea ka tlase ga yo mongwe le go kgetholla ba bangwe. Ka moka re rwele boikarabelo bja go fetšiša bolwetši bjo re itemogelago bjona gabjale bjoo bo dirago gore basadi ba bantši ba tšwele pele go lwantšha bothata bja bona ka fase ga mokgwa wo mongwe le wo mongwe wa kgethollo.

Ka gorealo, a re se hlokomologe diphihlelelo le dikatlego tša basadi ba bantši bao ba laetšago bokgoni bja bona letšatšing le lengwe le le

lengwe gape ba bontšhago seo se ka dirwago ge bokgoni bja basadi bo tšweletšwa, bo amogelwa le go tutuetšwa. Le ka nako ye ya COVID-19, basadi ba bantši ba Unisa ba maatla gape bao ba kgonago go fihlelela dilo tša maemo a godimo ba re bontšhitše tšeo di ka fihlelelwago - bohlatse bjoo bo laetšago boleng bjoo basadi ba bo tlišago go tša thuto, go lefelo la mošomo, go setšhaba sa rena sa Unisa le go batho ka moka setšhabeng sa rena. Basadi ka mo Unisa ba dirile gore re ba bao ba ikgantšhago gomme lehono re ketekile le go lemoga bafenyi ba maemo a godimo – basadi ba maatla bao e lego bafenyi.

Bao maina a bona a šišintšwego le baamogedi ba difoka ba rena ngwageng wo ba bolela ka ditiro tše ntši tša tharollo ya bothata tše re nago le tšona mo Unisa go tšwetša basadi pele, gomme ka nepišo basadi ba bathobaso, go boetapele le mešomong ya bona; go hlokomela le go šireletša basadi ba Unisa gore ba kgone go hlagiša ditokelo le bokgoni tša bona ka mafolofolo; go fa Unisa maatla a go fenyi ditšhitišo le go direla batho ba bangwe; le go dira basadi ba Unisa go rwala boikarabelo go ditlamorago tša ditiro tša bona lefelong la bona yunibesithing. Baamogedi ba rena ba difoka ke basadi bao, ka go phethagatša boikarabelo bja bjona bja letšatši ka letšatši, ba godilego bjalo ka baatlegi, baetapele le badiredi ba batho. Ba bontšhitše ka leswao la go kgethwa ga bona gore bašomimmogo ba bona ba dumela gore ke baetapele le badirišani ba Unisa ka makgonthe a kgodiakgokgo; go direla ba bangwe le go tlotla

boikarabelo bja bona go ba ba bakaonekaone ka mo ba ka kgonago.
Ba na le, le rena re na le tokelo efe goba efe go ikgantšha le go keteka
mohla wo wa go dumela nnete ye e diregilego.

Ke lethabo le legolo go nna go tumiša ka moka bao maina a bona a
šišintšwego le bafenyi. Tšwelang pele go sepela tseleng ya lena ya
bokgoni. Go bafenyi ba rena, le šomile gabotse. Re a le tumiša le go
le tlotla! Dulang le le basadi ba Unisa ba tlotlego!

Ke a leboga!